

Xuraman Hümətova

filologiya elmləri doktoru

Mir Həmzə Seyid Nigari yaradıcılığında Qarabağın vəsfi

Bu günlərdə Azərbaycan əsgərinin rəşadəti sayəsində torpaqlarımızın, doğma Qarabağımızın yağı düşməndən azad edilməsi və şanlı bayrağımızın bu torpaqlarda dalğalanması hər birimizdə sonsuz fəxarət və sevinc hissi yaradıb. Azərbaycanın poeziya və musiqi beşiyi olan Qarabağ xalqımızın əzəli-əbədi torpağıdır. Bütün tarixboyu Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsi olub. Bu diyar dünya ədəbiyyatına, mədəniyyətinə bir sıra görkəmli şəxsiyyətlər bəxş edib. Belə şəxsiyyətlərdən biri də XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Mir Həmzə Seyid Nigaridir.

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Xuraman Hümətovanın Qarabağ diyarında olan sufi şairi, təsəvvüf alimi Mir Həmzə Seyid Nigari ilə bağlı yazısını təqdim edir.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarında bir də Mir Həmzə Seyid Nigari olmuşdur. O, Qarabağ mahalının Cicimli kəndində anadan olmuş,

mühacir həyatı yaşamışdır. Onun türk dünyasının islamlaşmasında, insanları haqq yoluna səsləməkdə əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Seyid Həmzə Nigari həm də böyük bir təriqət qurucusu olmuş, nəqşibəndilik təriqətinin yayılmasında əvəzsiz xidməti olan şəxslərdən idi.

Qarabağ torpağında dünyaya göz açan şair kiçik yaşlarından Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində təhsil almış, ərəb və fars dillərini mükəmməl öyrənmişdir. Qarabağı dünyanın cənnət yeri adlandıran şair şeirlərinin birində “Bir yer deyim, ismi Qarabağdır, cənnət yeri abi-şirin qaymaq” deyər, Qarabağı öyür.

XIX əsrin əvvəllərində çar Rusiyasının xalqa divan tutduğu bir zamanda onlara qarşı mübarizə aparan, öz doğma torpağından ayrı düşən şair zamanın təlatümlü vaxtlarında Osmanlı hökuməti ilə rus hökuməti arasında baş verən narazılıq səbəbindən Qarabağdan bir neçə müridi ilə gecə piyada qaçaraq Araz çayından İran sərhədini keçmişdir. Həmzə Nigari Araz çayını keçdikdən sonra Culfa, Təbriz, Xoy, Salmas, Rumiyyəyə çataraq Bəyazid yolu ilə Ərzuruma gəlmiş və təhlükəsizliyə qovuşmuşdur. Rusların təqibi ilə minlərlə müridilə birlikdə təkrar Anadoluya dönən Nigari özü Amasiyaya, müridləri isə başqa-başqa şəhərlərdə yerləşmişdilər. Daha sonra müridi ilə birlikdə Krım müharibəsində iştirak edən Nigari Qars tərəfdən Anadoluya gəlir və müharibədən bir müddət sonra Ərzurumda qalaraq orada mərifət və təfsir dərsləri verməklə məşğul olur.

Qarabağ Azərbaycandır!

Böyük övliya şair, dövrünün maarifpərvər oğlu, əslən qarabağlı olan Mir Həmzə Seyid Nigari özünün həzrəti peyğəmbərin soyundan olduğunu və nəsil şəcərisini oxucusuna belə təqdim edir:

Nəsli-İsmayilsən, əsli-ərəbsən,

Ali Məhəmmədsən, alinəsəbsən,

Müntəxəbnsən, silsileyi-zəhəbsən,

Ey Seyyid Nigari, ey Qarabaği.

Mir Həmzə Seyid Nigari yaradıcılığında Qarabağ - bütöv Azərbaycan obrazı özünəməxsus cizgilərlə əks olunub. Yaradıcılığının “lirik məni” kimi ifadə olunan Qarabağ obrazı bəzən torpaq, vətən, yurd, təbiət anlamından çıxaraq, həsrət, ana məhəbbəti, sevgili, qərqlik, doğmalıq, nisgil, ayrılıq, vüsəl və s. kimi funksiyaları özündə ifadə edir.

Şeirlərinin birində o, Qarabaği mücərrəd məkan olan cənnətlə müqayisə edir, çünki real aləmdə onunla müqayisə olunacaq bir yerin olmadığını deyir: “aləmi cənnət imiş dəri-diyari Qarabağ”, onu şirin qaymağa bənzədir “cənnət yeri, abi-şirin qaymaq”, onun torpağını “torpağı əbir, gülü giyahı” deyərək öyür.

Şairin vətəni həmişə erməni işğalçıların diqqət mərkəzində olmuş, o torpaqlar uğrunda mübarizə aparılmış, qurbanlar getmiş, qanlar tökülmüşdür. Qətliaqlar o torpağın insanların sanki alın yazısı olmuşdur. Yaşadığı dövrdə vəziyyətin heç də yaxşı olmadığını hiss edən Nigari şeirlərinin birində öz daxili yaşantılarını zamanın üzərinə kökləyir:

Eşqin kanı Qarabağdır məkanım,

Bülbüli-şeydayam, cənnət yerimdir,

Əzəl başdan Qaraqaşlı bostanım,

İndi gülüstənim qara pirimdir.

Şair doğulub boya-başa çatdığı vətəninə dünyanın bir sıra yerləri ilə müqayisə edir, bu təsvir sadəcə müqayisə deyil, bunlar, yəni bu nisgil böyük həsrət və sıxıntı vətəndən uzaq düşən insanların acılarını özündə ifadə edir. Bu vətən ki şairin şeirlərinin əsas leytmotivini təşkil edir. Vətəmindən uzaq düşən şair onu Bağdad eli ilə müqayisə edir, sanki vətəni əlçatmaz Bağdad qədər uzaqdadır.

Ey könül, tabi Füzuli ilə həmkar oldum,

Qarabağ qitəsini həttayl Bağdad etdim.

Nigari eşq, məhəbbət şairi idi. Onun yaradıcılığının əsas qayəsini məhəbbət mövzusu təşkil edir. Bu məhəbbətin nüvəsi vətən məhəbbəti üzərində qurulub. “Vətəni sevmək imandandır” kəlamı şairin lirikasının əsasını təşkil edir. Harada yaşamasından, yazıb-yaratmasından asılı olmayaraq, öləndə öz vətəmində dəfn olunmasını, doğma diyarının torpağına qarışmasını istəyən şair: “Bu yaxınlarda Xudanın dərğahına yollanacağımı hiss edirəm. O zaman nəşimin vətənə göndərilməsi lütfünü sizdən gözləyirəm. Bu hərəkətiniz Allah qatında da məqbul olar” deyər qarşılıq vermişdir. Doğulduğu torpağı məhəbbətlə yad edən şair həmişə ona qovuşmaq həsrəti ilə yaşamış, o səbəbdəndir ki, öləndə Qarabağda dəfn edilməsini vəsiyyəət etmişdir.

Qarabağ Azərbaycandır!

Şairin XIX əsrin tarixi gerçəkliklərini poetik boyalarla əks etdirən “Qarabağnamə” əsəri əsl həyat həqiqətlərini özündə yaşadan sənət abidəsidir. Bu əsərdə şair Qarabağın əsrarəngiz gözəlliklərini qələmə almış, Qarabağ təbiətinin sözlə portretini yaratmışdır. Şair vətəninə cənnətlə müqayisə edir, yenə də üstünlüyü Qarabağ torpağına verir. Orada qoyub gəldiyi sevgilisinin həsrətindən yandığını da dilə gətirir.

Nə əcəb dövlət imiş seyri-şikarı-Qarabağ,
Nə gözəl nemət imiş söhbəti-yari-Qarabağ...
Kövsəri -təbi imiş çayi-çinari Qarabağ,
Aləmi cənnət imiş dəri-diyari Qarabağ.
İndi bildim nə imiş vəsfi-həzari Qarabağ,
Yeridir kim, çəkərəm ahi və zari Qarabağ.
Dağlayıbdır məni bir laləüzari Qarabağ,
Yandırılıbdır məni bir nari-Nigarı Qarabağ.

Bilirik ki, şairin Nigar adlı sevgilisi olmuş, hətta onun sevgisinə “Nigarnamə” əsərini də yazmışdır. “Yandırdı məni bir nari-Nigar” deməklə, sevdininə bir işarə edir, qürbətdə sevgilisinin həsrətində olduğunu, bu həsrət təkcə sevgili həsrəti deyil, bu, vətənə olan məhəbbətdir ki, şair onu sevgilisinin simasında dilə gətirir. Bu haqda N.Məmmədli yazır: “Əsərdəki (“Nigarnamə”də-X.H.) bir qəzəldə şair aşiqin ilahi eşq atəşini, yangısını ifadə edərkən Azərbaycandakı çay adlarını sadələşməsi çox maraqlıdır”.

Doğulduğu torpağın həmişə erməni və ruslar tərəfində işğala məruz qalması şairin şeirlərindəki nisgilin əsas səbəblərindən biri olmuşdur. Qarabağ məfhumu şair üçün bütöv Azərbaycan deməkdir. Bu bütövlükdə hər şey - ana, doğma diyar, doğulduğu kənd, yaşayış ərazisi, qonşuluq anlayışı, həsrət, qürbət və s. məqamları var. Qəzəllərinin birində şair hər axtardığını Qarabağ içrə tapacağını, Məcnunun Leylini torpaq içrə axtarmasına bənzədərək deyir:

Costocu eylərəm ol mahi Qarabağ içrə
Məcnunəm kim araram Leylini torpaq içrə.

Şair bəzən vətəninə ayrı düşmüş aşiqin ah-vay etməsini neyin sədası ilə müqayisə edir, onun həsrətini şamın ətrafına dolanan, onun odunda özünü fəda edən pərvanəyə bənzədir.

Açılır xurşidi-iqbalü doğur mahi-murad,
Ney tək qılma nəva, cəng tək açma geysu...
Yanaram atəşə pərvanə kibi, ah etmə,
Olma bülbul kibiaşüftəvü qılma hay-hu.

Qəzəlin sonrakı beytində şair gülüzlü gözələ xitabən bu düzdə onun kimi ürəyinin qara dağlı olan birisinin də olduğunu deyir. Şairin vətən həsrəti, nisgili onu pərvanəyə döndərmiş. Qürbətdə qalan şair qəfəsdəki bülbul kimi fəğan edir. Başqa şeirlərində Vətən həsrətini şair “dili-şeyda”, “bülbuli-giryan”, “murgi-səhərxan”, “hicran odu”, “xri-hicran”, “əsiri dərd hicranəm, zəbunəm dərdi-

Qarabağ Azərbaycandır!

firqətdən” kimi ifadələrlə dilə gətirir. Qəzəlin məqtə beytində adının Ruhi Bağdadı kimi dillərə düşdüyünü, hamının o qarabağlının kim olması ilə maraqlandığını vurğulayır. Şairin istər qəzəllərində, istərsə də başqa janrlı şeirlərində Qarabağ obrazı müxtəlif mənaları özündə ehtiva edir.

Lalərüxsaridən, ey dil, xəbər al aləmdə,
Varmıdır düzdə bən kibi qara dağlu?
Təb meydanə çıxub Ruhiyi-Bağdadi kibi,
Söylənir dillərə düşmüş “Kim o qaradağlu?”

Azərbaycan-Qarabağ mövzusu Həmzə Nigarinin “Çaynamə” poemasında daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. O diyarda Şirvan adlı bir məmləkətin olanmasını “Əzm eylə diyari-Şirvanı” deyirsə, amma cənnət kimi bir Qarabağ adlı məkanın “Bir yerdəyəm ismidir Qarabağ” olmasını deməyi də unutmur. Poemanın başqa bölümündə şair Azərbaycana qonşu olan ölkələrin coğrafi xəritəsini şeir dili ilə belə dilə gətirir.

Qərbiyyəsi-Göyçə, gahi-xuban
Şərqiyyəsi Badikubi-Şirvan,
Sərhəddi-Cənubisi Ərəsdır,
Gürcidi Şimali, xoş nəfəsdır.

Sadaladığı bu sərhədlərin içərisində bir gözəl diyarın olduğunu “Bu dairənin içində guya bir mərkəzi -can olubdu peyda” deyir. Sonra şeirini davam etdirən şair bu gözəl diyarın əlamətlərini sadalayır: “Ol yerdə sürər səfayi- dövrə”, “Torpağı əbir, gülü giyahı” olan yerin adının Qarabağ olduğunu söyləyir. Şair oradakı gözəllərin hüsnünü Şirinlə müqayisə edir və bu minvanla “Fərhadı bu dəvaya əsas et” deməklə, onu da Qarabağ gözəlləri yolunda mübarizəyə səsləyir.

Şairin vəsf etdiyi Qarabağ torpağı o qədər gözəldir ki, kimə oranı görmək nəsim olubsa, Mövlam göylərdə demək sənin yerini müəyyən edib. Bu diyarın gözəlliyini tərənnüm etməyə kağız, dəftər çatmaz deyən şair poemadakı bölümün sonunda Allahdan o yerlərə getməyi ona qismət etməsini arzulayır.

Mövla verə ömri bir zəmanı
İslam ilə bir də görək anı.
Ol vəqt ki, irdin ol məkanə
Ol məbnəi-feyzi-aşıqanə.
Öp xakini, fəth qıl kəlamı,
Topraginə bizdən et səlamı.

Həmzə Nigari şeirlərinin bəzində torpağının düşməndən azad olmasını arzulayır, çünki şair sevgisini o diyarda tapıb, o torpağın abad olması üçün canından keçməyə belə hazırdır.

Son olaraq onu demək istəyirəm ki, XIX əsrdən üzü bəri erməni işğalı altında qalan Qarabağ indi öz mərd və mübariz oğul və qızlarının şücaəti nəticəsində, möhtərəm Prezidentimizin və qəhrəman oğullarımızın qətiyyəti sayəsində yağı düşməndən azad olundu. Azərbaycan xalqının fədakar şairləri

Qarabağ Azərbaycandır!

zaman-zaman o torpağın şəninə şeirlər qoşmuş, onun haqqında rəvayətlər yaratmışlar. Bütün bu həqiqətləri bir amal birləşdirir, o da vətənə olan məhəbbətdir. Biz bu sonsuz məhəbbətin Seyid Həmzə Nigari poeziyasında dərin iz saldığının bir daha şahidi olduq.